

УВАЖАЕМИ ГОСПОДИН ПРЕЗИДЕНТ,
УВАЖАЕМИ ГОСПОДИН ПРЕДСЕДАТЕЛ НА БЪЛГАРСКАТА
АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ,
УВАЖАЕМИ КОЛЕГИ,

Отбелязваме 1 ноември – Ден на народните будители. Празник с историческа стойност, съхраняваща националната ни значимост и дух. Празник, който показва, че българската земя е раждала, ражда и сега българи, които будят и поддържат националната ни гордост. На тези българи дължим съхраняването на българската история, появата на българското Възраждане, събуждането на българската духовност и желание за свобода след петвековно иго. На тях трябва да благодарим за запазването на българската писменост, духовност, изкуство, революционен дух. Ако днес има българска нация, български език, българска книжнина, история на България като държава и народ – го дължим на тях, на народните будители.

Радваме се, че Съюзът на учените в България беше сред инициаторите за възстановяването на този национален празник. Отбелязваме го на тържествено събрание вече 20-ти път. И се опитваме да наложим връзката на съвременните български учени с идеята на този празник. В едно ново време, но отново в трудни условия. Защото последните десетилетия наложиха пред българските учени, преподаватели, хората на изкуството, носителите на българския дух, култура, език нова национална мисия. Именно през последните 20 години те бяха избутвани от псевдокултура, чалга, загуба на национални и духовни ценности, загуба на вяра и бъдещи цели. С изпуснати и вероятно загубени възможности за няколко поколения. Болест, чието лечение търси българската интелигенция. Но болест, която остава незабележима или пренебрегвана от политическата класа на страната, захласната в междупартийни и междуличностни битки, сама принижена дотолкова, че да загуби дългосрочните национални ориентири.

Науката и образованието не са единствените области, в които рефренът през последните години е „реформи и криза”. Реално след 1989 г. науката и висшето образование са в перманентна криза. Налице е ясна тенденция за влошаване на състоянието в тях и на резултатите от дейността им.

Какво се случи в образователната ни система? Като цяло спадът на нивото в системата на средното образование се отчита в качеството на получените знания, неудовлетворителни учебници, консерватизъм в приемите на преподаване, недостатъчна технологизация на учебния процес. Незадоволително обучените ученици стават посредствени студенти. Преобладаващата посредственост в масата на кандидат студентите смъква критериите за тяхното приемане в университетите и

висшите училища. Масовият прием в 53-те университета и висши училища на страната с повече места за студенти от броя на младежите, родени в условията на дълготрайна демографска криза, резултира в упадък на образователното ниво и на образователната система. Когато целта е дипломирането, а не качеството и нивото на получените знания, когато финансирането е на база брой студенти, а не на база на тяхната реализация като специалисти, учени и преподаватели, висшето образование е обречено на регрес. Ето основните параметри на кризата в образованието.

За да се развиват, науката и висшето образование трябва да бъдат финансирани от държавата. Целта е средствата за образованието да водят до създаване на образовано поколение, част от което трябва да влезе в най-продуктивната съставка на системата – науката. А целта на финансирането в науката е постигането на резултати, продукти, нови технологии и материали, съвременни машини, апарати и системи.

Науката е творчески процес. Тя се създава от учени, а не от работи. Създаването, творенето е акт с различни характеристики и резултати в зависимост от това дали творецът е физик, химик, техник, инженер или е математик, философ, литературовед, филолог. Не всеки научен продукт има обем, маса, парична стойност. Създаването на научния продукт изисква време, духовни сили, услови и финансиране.

Учените не поставят на първо място заплатите си. Напротив, в публични анкети у нас те класират месечното си възнаграждение на 5-то до 7-мо място. Носителят на наградата „Джон Атанасов” за 2010 г. д-р Петър Попов, млад учен, реализирал се в САЩ в областта на компютърните и информационни технологии, се връща да работи в България. Той заяви, че условията за развитие на учените не се свеждат само до заплатата, а и до наличие на подходяща среда, на студенти, на съвременни методи на управление и пр. Заплатата е важна за съхраняване на собственото достойнство, на семейството, за осигуряване на спокойствие за мисловен и творчески процес. Удовлетворение за учения носят процесите на размисъл, създаване, творческа дискусия, постигнатото международно и национално признание, създаденият продукт. Удовлетворение за учения – преподавател създават още обучението на студенти, подготовката на млади кадри, формирането на последователи и школа.

Процесите на реформиране създадоха и задълбочават криза в областта на кадрите. Тревожните апели за загуба на интелектуален капацитет остават без политически отклик и държавническо решение. Липсват преподаватели – титуляри в голяма част от университетите и висшите училища. Упражняваният нездравословен натиск върху БАН и ССА съсипва кадровия им потенциал. През последните 20 години броят на заетите в науката спадна с 50%. Регистрира се срив в областта на аграрните и инженерните науки, сред физици и химици – дисциплините, които

осигуряват технологичен възход на страната. Води се непродуктивен спор между научните институции и бизнес среди кой на кого е длъжен, а вината е просто в липса на държавна политика и ангажираност за стимулиране и развитие на наукоемки технологии и производство. Банални са вече констатациите за застаряване на научните и научно-преподавателските среди, за емиграцията на кадри. Защо след като успешно създаваме деца – световни шампиони по математика, информатика, компютърни технологии, астрономия и пр., толкова бързо и успешно ги изпускаме за България. Цифрата на ежегодно напускащи страната за обучение в чужбина достигна 25000 (по данни на Евростат), което само по-себе си е добър резултат, ако мнозинството от тези младежи след това се връщаха в страната. Което, за съжаление, не се случва.

За да е пълна картината на кризата в сферата на науката и висшето образование, трябва да посочим изкривените виждания и очаквания на държавното и политическото управление към институциите, които трябва да се занимават у нас с наука и с научни изследвания. Бих казал, че с усилията на няколко правителства бе смачкана Селскостопанска академия, която съхрани не повече от 30-40% от капацитета си. На дневен ред е БАН. Оказа се, че реформата в нея не е работа на нейните кадри. Без значение остава оценката на международната одитна комисия, без значение остава международното признание на научната продукция на учените от Академията, които дори при тези невъзможни условия я класират сред ТОП 200 на европейските научни структури. Без последица остават разумни решения за реструктуриране, за концентриране на кадрите в няколко направления, важни за страната, засилваните контакти с университети и участие в обучението на докторанти и студенти. Очевидно трябва да стане това, което искат не учените, а политиците.

Свободата на мисленето, решенията и исканията не се споделя. Пример за това е Софийският университет „Св. Климент Охридски” – другата основна структура с национална значимост. И на БАН, и на СУ се осигурява бюджет под границата на оцеляването, а след това цинично ги обвиняват, че не развивали наука. Впрочем, положението в другите водещи университети, които провеждат научни изследвания и реализират национална и международна продукция и признание, не е по-добро. Политиката „разделяй и владей”, реализирана чрез финансиране на университети и висши училища за тази и следващата година, не почива на ясна и принципна основа. Инжектирането на суми за някои университети не е достатъчно, за да го приемем като израз на реална държавна политика и нов подход спрямо науката. На 8 септември 2010 г. се появи държавна информация за формиране на 7 основни национални научно-изследователски комплекси, последвана от Национална пътна карта за тях. Не може да не бъде поздравена една такава декларация. Но запознатите с предисторията отбелязват, че идеята се предвква от 2008 г., че

декларацията се явява под натиска на ЕС и че остава неясна финансовата осигуреност, за да се формират тези комплекси. Защото тяхната реализация би трябвало да става на база и в университети, и в институти на БАН, и да бъде моделът и моторът за засилване на интеграцията между тях, за използване на всички научни кадри и за очертаване принципите на действие на ИТ-паркове или зони, които не се нуждаят от нови сгради, а от нова апаратура.

Реформите и кризата в областта на науката и висшето образование засегнаха цялата система, нейните институции и кадри. Неблаговидните резултати са израз на липсата на реална държавна политика в тези области. Възприетата неолиберална концепция за по-малко държава в управлението доведе до появата на 53 университета и висши училища, създадени при неясни правила и критерии, с размити изисквания за кадрово ниво, преподавателски хорариум, научна продукция. Впрочем липсата на държавни интереси и политика доведе до срив и в науката, промишлеността, селското стопанство, здравеопазването и други области. Минаха вече 21 години от промените през 1989 г. Те очертават един много голям срок за обучение, за придобиване на опит и знания. Ако приемем, че през 1990 г. новият политически, управленски и обществен елит постъпи в първи клас по специалността „управление и икономика на държавата при пазарни условия“, до днес представителите на този елит трябваше да преминат целия курс на обучение до диплом на магистър и дори да защитят докторат. За съжаление това не се случи. Оценката, която поставяме на нашите политици и управляващи, е слаба.

Световният опит, опитът на европейските страни и препоръките на ЕС трудно се възприемат и използват. В много страни на Европа и света, в ЕС, САЩ, Китай, Индия, Бразилия, Германия и други страни, чиито икономики бележат изход от икономическата криза или дори възход в условията на криза, науката и резултатите от нея са основната движеща сила за позитивно развитие. В тези и други развити страни науката и образованието са плод на ясна, последователна и дълготрайна държавна политика, надживяла партийните пристрастия. В България не е така! Водещите страни в света излизат от кризата с внедряване в производството на нови разработки и технологии, водещи до необходимост от нови работни места. Градят икономическия си възход с нови конкурентни продукти на пазара. В България разчитаме на просто увеличаване на трудовата заетост, при това свързана с нискоефективна дейност. У нас науката и висшето образование бяха изолирани от участие в анализи, от разработването на конкретни мерки за ускорена реализация на нови технологии и продукти, а бяха тласнати в посока на противопоставяне, на вътрешна реорганизация и битка за оцеляване под натиска на искания за реформи без ясна държавна политика, заявявани зони на интереси,

поставени близки и далечни цели, очертания и стратегически задачи, без ясен план и обем на финансиране.

Не е случайно, че Европейската комисия призова правителствата да не съкращават разходите за образование и наука в условията на икономическа криза. Пример на далновидност е програмата „Европа 2020”, пример на далновидност са усилията за разработка на подобна програма „България 2020”. Към тази идея, към тези усилия правителството проявява формален, принуден интерес.

Формално държавите в ЕС се развиват по един и същ начин, но животът в тях е различен. Защото зависи от управлението. Управлението разписва правилата за дейностите, но в успешните страни ги спазва. Управлението определя приоритетите на страната, но в напредналите страни залага на науката и инвестира в нея. Затова развитието на страната е неравномерно.

И придобиването на знания, и научните изследвания са дълготраен процес. Цената на придобитото образование не се измерва с таксите, плащани през годините на следване. Не всички научни резултати са материални и продаваеми. Съвременните наши политици искат от нас всеки научен и образователен продукт да има цена и пазар. Но това не е сергия, от която можеш да си купиш домати или компютър. Впрочем, и те са продукти на науката. За да се развиват, науката и образованието се нуждаят от подкрепа – управленска и финансова, стратегическа и дългосрочна. У нас главният финансист на републиката каза на 21 май 2010 г. :”Учените като всички останали хора, като ги оставиш сами, започват да психясват. И започват да си разработват неща и нямат усет дали това ще работи.” Нека да сравним този дълбокомислен подход на нашия държавник с думите на израелския президент Шимон Перес в негово интервю пред наш вестник на 11.08.2010 г. : „Не ходете в банките, идете в научните лаборатории... Там, в научните лаборатории, се крие реалният изход, а не в трезорите на остарялата банкова система. ...Сега живеем с науката. Науката не може да бъде завладяна. Тя не може да има граници. Затова трябва да участваме в това глобално състезание. От друга страна науката е дело на индивиди, на отделни хора. Независимо дали са известни или не. Най-великите неща на света са създадени от отделни хора.”

Уважаеми колеги,

Завършвайки отново напомням, че към празника се опитваме да приобщим учените. Една монголска поговорка казва: „Украса на планините са дърветата, украса на държавата – учените”. Да, празникът е посветен на народните будители. Това е общо понятие, сборна група, създадена от личности. Всеки от тях е индивидуално забележим: Левски, Ботев, Паисий... Бих искал да внуша, че българските учени са подобни

личности, много от които с индивидуален принос към съвременето, към обществото, към науката и развитието. В историята на България има един Златен век и той е века на просвещението. Актуално и разумно звучат думите на народния будител Христо Ботев, казани преди повече от 130 години: „Както окото е потребно за светлината, така и науката и образованието са необходими за който и да е народ”. Тези думи се разминават безкрайно с вижданията и действията на днешното правителство. А ние за пореден път настояваме за промяна в националната политика, за европейска политика към науката и образованието, към техните институции и кадри!

Д. Дамянов
Председател на СУБ

2 ноември 2010